ION IOANID

„Închisoarea noastră

cea de toate zilele"

Viitoarele istorii ale literaturii române contemporane nu vor putea să nu rezerve un capitol important memorialisticii, jurnalelor intime şi, în general, prozei nonfictive care a invadat imediat după revoluţie piaţa literară. Foarte puţine astfel de cărţi au apărut înainte şi ele se refereau, de obicei, la perioade mai vechi. Anchetele, procesele şi închisorile comuniste au fost un subiect tabu pentru memorialişti. Imaginea lor o găsim uneori în romanele epocii (Ivasiuc, Preda etc). Acum devine posibilă comparaţia.

După cărţile lui Belu Zilber şi N. Steinhardt, *închisoarea noastră cea de toate zilele* (Albatros) de Ion loanid este o nouă mărturie despre viaţa în detenţie. Autorul (n. 1926) a petrecut 12 ani în temniţele epocii Dej (1952-1964). Din 1960, trăieşte în Germania. îi cunoaştem cu toţii vocea de la Radio Europa Liberă. N-a fost în intenţia lui Ion loanid să scrie un roman, nici să-şi „transfigureze" în vreun fel teribila experienţă. El a adoptat tonul cel mai alb cu putinţă. Ajutată de o bună memorie, relatarea este minuţioasă, aproape pedantă, sprijinită pe liste de nume, pe hărţi ori planuri de locuri. Autorul pare să fi uitat puţine lucruri. Capacitatea de reconstituire este cu atît mai uimitoare, cu cît Ion loanid n-a avut la îndemînă nici o clipă, pe durata lungii safe detenţii, creion şi hîrtie, spre a însemna cele trăite, trebuind să memoreze torul. Cartea a fost scrisă mult timp după ieşirea din închisoare. Spre deosebire de aceea a Iui N. Steindhardt, ea urmăreşte o cronologie strictă a evenimentelor şi nu conţine nimic altceva în afara narării lor meticuloase. Reflecţiile pe marginea faptelor rămîn a fi făcute de cititor. Nu seamănă nici cu a lui Belu Zilber, care n-a fost scrisă cu scopul de a radiografia viaţa în închisoare, ci ca rezultat al unei probleme de cunoştinţă. Nu există o astfel de problemă la Ion loanid, cel puţin în acest prim volum, în care accentul nici nu e pus pe anchetă, la Zilber, pe tortura morală a prizonierului, ci pe existenţa lui cotidiană între pereţii celulei.

închisoarea reprezintă pentru tînărul de douăzeci şi ceva de ani (are 26, cînd e arestat) o nouă viaţă, reluată de la capăt, reînvăţată în aspectele ei cele mai banale, zilnice. Şcoala vieţii nu mai este, în astfel de condiţii, o simplă metaforă uzată. Cu adevărat, deţinutul trebuie să reînveţe a trăi, în împrejurări nici măcar bănuite înainte. Cel mai vechi strat al amintirilor lui reţine tocmai elementele prime ale acestei noi vieţi, alfabetul ei. Arestaţii comunică între ei prin Morse, dar nu de la

început, cînd se folosesc de aşa-numitul alfabet al idioţilor (fiecare literă redată printr-un număr de bătăi, în ordine crescătoare, de Ia a=l, b=2 etc), iar puţin mai tîrziu de acela botezat Afelere, în care literele sînt grupate pe categorii, pentru reducerea numărului necesar de bătăi în perete (iar primele litere din cele patru categorii sînt A, F, L. R, de unde numele). Tot astfel, experienţa de închisoare se desprinde treptat, prin achiziţii succesive, şi este o perfecţionare neîntreruptă a mijloacelor de adaptare la rigorile vieţii private de libertate. Asistăm la un soi de bricolaj, deosebirea deţinuţilor de Robinson Crusoe constînd în faptul că ei întîlnesc totdeauna pe cineva, arestat înaintea lor, şi care le serveşte de iniţiator în secretele insulei penitenciare. Aşa află ei cum se scoate aţa de cusut din pînza de doc a saltelei, cum se face un ac dintr-o sîrmă, cum se poate ascuţi un obiect pe cimentul celulei, unde poţi ascunde cel mai bine anumite lucruri şi aşa mai departe. Fireşte, bricolajul este şi moral: paznicii, anchetatorii, tovarăşii de celulă şi ceilalţi trebuie să fie şi ei cunoscuţi, intuiţi, pentru ca deţinutul să nu comită erori costisitoare, pentru el sau *pentru* alţii. Declaraţiile au tipicul lor, pe care e bine să-1 descoperi, dacă vrei să-ţi cruţi momentele dificile ori impasurile.

Cu toată lipsa de patimă din relatarea lui Ion loanid, în multe pagini ale cărţii lui ororile închisorii comuniste sînt izbitoare. Anchetele prin care autorul acestor însemnări a trecut n-au fost foarte brutale şi, cu excepţia celei din 1949, n-au implicat tortură fizică. Tinereţea şi o fire bună l-au determinat să nu simtă peste măsură nici efectele torturii psihice. Dar condiţiile de viaţă au fost mereu groaznice: higiena precară, foamea, frigul, bolile, absenţa minimei asistenţe medicale, în mina de la Cavnic, deţinuţii munceau la temperaturi ridicate, în mediu toxic şi neprotejaţi contra inevitabilelor accidente. Lagărele de muncă de felul acestuia ne amintesc de cele naziste. După *Arhipelagul Gulag* şi după mărturiile atîtora, din Europa comunistă, între care, acum, românul Ion Loanid, nimeni nu mai are dreptul să nu condamne comunismul la un loc cu fascismul. Domnii parlamentari români care votează Constituţia şi Legile şi care ezită a aşeza comunismul lîngă fascism ar trebui invitaţi să citească măcar *închisoarea noastră cea de toate zilele.* Sînt şi temniţe de-a binelea fioroase prin care Ion loanid s-a aflat în peregrinarea lui silită. De pildă, fortul 13 de la Jilava sau fostele beciuri domneşti de la Văcăreşti. Imagini ale infernului, în cel mai pur stil dantesc, ne oferă Ion loanid din acestea din urmă, Ia pagina 47 şi următoarele. De Soljeniţîn ne aduce aminte transportul deţinuţilor cu trenul sau cu dubele. Propaganda sovietică a făcut celebră teroarea ia Stolipin. Soljeniţîn arată ce imensă deosebire era

între felul cum erau transportaţi deţinuţii în 1908, pe timpul ţarului, şi după 1917, pe timpul lui Lenin şi Stalin. Există în cartea lui Ion Ioanid informaţii similare în privinţa transporturilor, deşi spaţiul şi timpul românesc nu sînt comparabile cu acelea ruseşti.

Sînt, desigur, şi destule întîmplări amuzante, în acest infern. Comicul întovărăşeşte în mod aproape obligatoriu tragicul în vieţile noastre. Arestaţi în acelaşi timp, soţii Mark îşi schimbă, din grabă, la triajul închisorii, geamantanele identice pe care le luaseră cu ei, aşa că lenjeria femeii ajunge la bărbat, iar de la acesta la povestitor, care poartă, **faute de mieux,** în căldura minei de la Cavnic, ca singur veşmînt, o pereche de chiloţi de damă, pînă cînd îşi dă seama că a devenit obiectul unor gingaşe atenţii din partea unui deţinut. I se şopteşte că acesta e homosexual. în cele din urmă, chiloţii doamnei Mark folosesc ca garou pentru oprirea unei hemoragii. O nouă poveste de felul celei a lui Alecsandri cu paraua şi galbenul este aceea despre un cojocel din piele de căprioară. Cojocelul aparţinuse tatălui lui Ioanid şi fusese purtat prima oară în campania din 1916. Fusese împrumutat atunci lui Păstorel Teodoreanu, care-şi rătăcise bagajele şi murea de frig, şi recăpătat la Iaşi, în perioada armistiţiului, cînd tatăl lui şi Păstorel se întîlnesc. Cojocelul s-a îmbogăţit între timp cu două găuri mici prin care intrase şi ieşise un glonţ. Purtat în Rusia revoluţiei din 1917, pe unde evenimentele îl duc pe loanid-senior, cojocelul e descoperit de fiu, într-o ladă cu naftalină, în anii războiului al doilea, cînd se punea din nou problema unor haine groase. Cojocelul îi este expediat de acasă în primul pachet cu haine care-i parvine la închisoare şi îşi sfîrşeşte astfel destinul început în 1916.

Au şi oamenii soarta lor. Ion Ioanid este un excelent narator. Cel puţin două dintre istoriile povestite în acest prim volum sînt în germene adevărate romane, după cum un roman îl reprezintă evadarea de 100 de zile a autorului, singura pe care am citit-o în cărţile de închisoare româneşti, probabil şi singura care s-a produs (dar despre ea, altădată). Una dintre istorisirile pomenite este a generalului Alex Petrescu (toate numele sînt reale şi reproduse în clar; procesul comunismului românesc găseşte în ***închisoarea noastră cea de toate zilele*** un material inestimabil!), fost magistrat, menţinut în funcţie de regimul Dej, şi care a decis singur mii de ani de condamnare. Conducea un soi de tribunal mobil, pe la începutul anilor '50, care făcea turnee prin oraşele care aveau închisori. Petrescu atinsese performanţa de a judeca pînă la 40 de procese zilnic. Procedura era, s-ar zice, una de extremă urgenţă. La un moment dat, nu se ştie cum, a fost vizitat de o femeie tînără şi frumoasă, al carii logodnic urma să fie

judecat de Petrescu. Intervenţia femeii pe lîngă general a avut un curios efect: acesta a cerut-o de nevastă în schimbul libertăţii logodnicului. Femeia a acceptat şi a devenit doamna Petrescu. Aflat în exil, la Munchen, după mulţi ani, Ion Ioanid a descoperit în „România liberă" necrologul lui Petrescu (îl condamnase şi pe el), decedat la 21 noiembrie 1977. Europa Liberă i-a consacrat, cu acel prilej, un articol radiofonic omului care, cu două decenii şi jumătate în-urmă, condamnase la mii de ani de închisoare cîteva mii de inocenţi.

Cea de a doua povestire este absolut extraordinară. în penitenciarul de la Piteşti, Ioanid întîlneşte un cioban, om foarte tăcut şi resemnat cu o soartă dintre cele mai puţin obişnuite. Moş Caliţu era dintr-un sat de munte din Argeş. Cu puţin înainte de război se însurase: Şedea mai mult pe la stînă, neştiind ce se petrece în lume. A ajuns o dată cu oile în Buceag. Era tocmai cînd am cedat Basarabia sovieticilor. Moş Caliţu s-a pomenit să nu mai este în România, ci în URSS. A devenit automat cetăţean sovietic. A rămas cioban, dar la colhoz. Mare lucru nu s-a schimbat în viaţa lui: vedea mai departe de oi. Nici probleme de conştiinţă nu părea să-şi facă. Ce va fi fost în sufletul lui nu se ştie. „Aşa erau vremurile, ce puteam face?", spunea el. Ruseşte nu vorbea, ca să poată să explice noilor autorităţi că el e român, că are nevastă şi casă undeva prin Argeş. Aşa că, vorba lui Ioanid, Moş Caliţu a luat viaţa aşa cum se prezenta. S-a însurat, a avut şi un copil. într-o zi, fără să ştie că a început războiul, Moş Caliţu s-a trezit la el la stînă cu soldaţii români, care eliberaseră Basarabia. Nevasta rusoaică îi fugise deja cu trupele sovietice. Cînd a început retragerea, Moş Caliţu s-a luat după trupele româneşti şi s-a întors în ţară, cu copilul, şi-a găsit nevasta dintîi remăritată şi avînd doi copii ea însăşi. îl crezuse mort. Moş Caliţu a înţeles şi s-a dus la o stînă din munte, văzîndu-şi ca şi pînă atunci de oile sale. în singurătatea stînei, a sosit într-o zi un străin flămînd, căruia ciobanul i-a dat o bucată de mămăligă cu brînză. Nu după mult timp, Moş Caliţu a fost arestat. Vizitatorul era un fugar, care, prins de securitate, declarase la anchetă totul. *„Aşa a fost condamnat Moş Caliţu la 10 ani muncă silnică, pentru omisiune de denunţ",* scrie, în stilul său exact, Ion Ioanid despre tovarăşul de celulă. Povestirea se continuă din anul 1952, de la Piteşti: *„Cam tot atunci s-a produs şi ultimul episod din viaţa lui Moş Caliţu la care am fost martor. Un grup de ofiţeri şi-a făcut într-o zi apariţia la uşa noastră. Unul din ei a deschis un dosar pe care-l avea în mînă. L-a strigat pe Moş Caliţu. Cupă ce i-a verificat numele şi prenumele, data şi locul naşterii, l-a întrebat unde se afla în 1940, unde a avut domiciliul în URSS şi cînd a venit în România. Moş Caliţu, disciplinat,*

cu căciula în mină, răspundea la întrebări. Cînd a terminat, ofiţerul, care era de la procuratură, i-a citit o hîrtie oficială în care i se aducea la cunoştinţă că, avînd în vedere că era cetăţean sovietic, va fi repatriat. I s-a spus să-şi strîngâ lucrurile şi să aştepte, că va fi scos din celulă. Şi uşa s-a închis. Toţi am rămas înmărmuriţi. Numai Moş Caliţu, tot aşa de liniştit cum primise toate loviturile soartei pe care ni le povestise, şi-a luat haina şi a început să dea mina cu fiecare şi să-şi ia rămas bun. Cînd a ajuns la mine, a scos amnarul, iasca şi cremenea şi mi Ie-a pus în mină. Pe urmă, cuminte, s-a dus să aştepte lîngă uşă. După cîteva minute, a venit gardianul şi l-a luat. S-a mai întors o dată către noi, ne-a zis Doamne ajută şi s-a dus. Uşa s-a închis în urma lui şi de Moş Caliţu n-am mai auzit niciodată nimic".

(România literară, nr. 20, 1991)